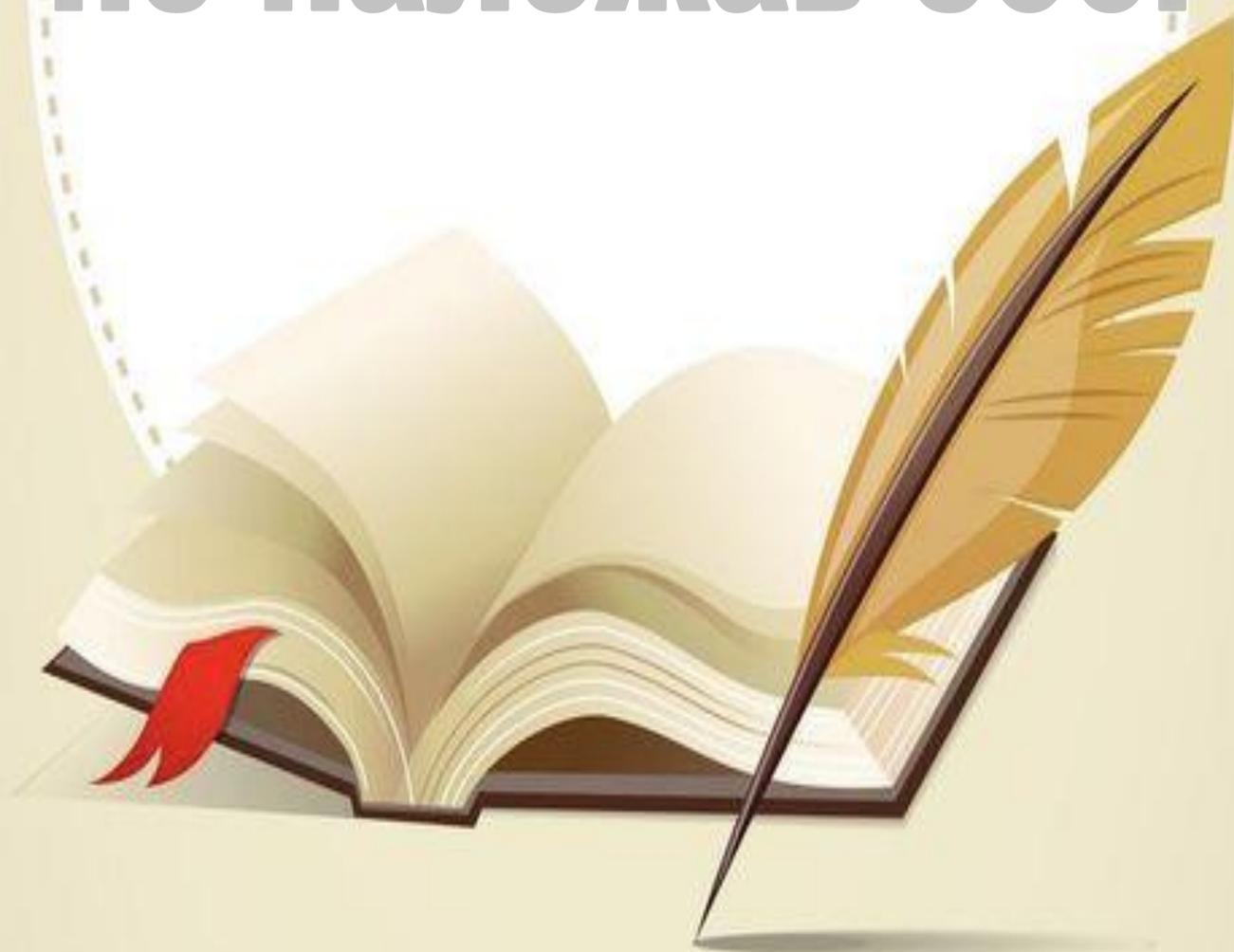

**Я ніколи в житті
не належав собі**

Відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів
Березнівської центральної бібліотеки

Я ніколи в житті не належав собі

(105 років від дня народження
Василя Сухомлинського)

Бібліографічний нарис

2023

УДК 016:821.161.2

Я-11

Я ніколи в житті не належав собі : біобібліографічний нарис до 105 річчя від дня народження Василя Сухомлинського /відділ інформаційних технологій та електронних ресурсів Березнівської центральної бібліотеки; уклад. О. І. Гурин. - Березне, 2023. - 20 с.

Видання включає біографічну довідку про життєвий і творчий шлях Василя Сухомлинського, список документів із періодичних видань, мудрі вислови визначного педагога, анотований список його книжок в бібліотеці,

Видання адресоване викладачам, студентам гуманітарних спеціальностей, бібліотечним працівникам, всім, хто цікавиться доробком педагога

Біографія

Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний.

/ В. О. Сухомлинський /

Василь Олександрович Сухомлинський – видатний український педагог, психолог, дослідник і публіцист, письменник, громадський діяч. Його ідеї, науково-методичні розробки, практичний досвід нині втілюються в освітньо-виховних системах європейських країн, Японії, Америки. «Я ніколи в житті не належав собі», – казав педагог. Адже все своє життя він присвятив педагогічній діяльності, школі, дітям.

Ім'я Василя Олександровича Сухомлинського здобуло в нашій країні та багатьох країнах світу заслужену пошану і славу. Його ідеї виховання на засадах гуманізму, порядності, доброти, чесності та людяності увійшли в свідомість мільйонів людей – працівників освіти, батьків, усіх, хто причетний до великої і благородної справи виховання підрастаючого покоління. Він є автором 48 монографічних праць і брошур, понад 600 статей та 1500 оповідань і казок для дітей.. Найважливіші монографії Василя Сухомлинського стали настільними книгами тисяч і тисяч вихователів, дійовими помічниками педагогів-практиків у розв'язанні багатьох складних питань навчально-виховної роботи.

Водночас він був педагогом із самобутнім, оригінальним обличчям, з власним творчим почерком. У змістовних і майстерно написаних творах Василя Сухомлинського порушуються й розв'язуються животрепетні проблеми виховання і навчання юних громадян, дано глибоко вмотивовані, перевірені багаторічним практичним досвідом відповіді на питання, як треба виховувати дітей, підлітків, юнаків, дівчат, щоб вони стали достойними людьми.

Він першим у вітчизняній педагогіці розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. Як вважав педагог, батьки мають вчитися стільки ж років (у батьківській школі), скільки й діти.

Василь Сухомлинський був вдумливим дослідником дитячої душі, чуйним наставником молоді, педагогом, що втілював у собі найкращі риси викладача. Педагоги багатьох поколінь вважають Василя Сухомлинського видатним майстром педагогічної публіцистики, високообдарованим вихователем, який органічно поєднав у своїй діяльності теорію з практикою, і твори якого увійшли в скарбницю науково-педагогічної думки.

Своєрідно й творчо Василь Сухомлинський використовував казку у вихованні дошкільнят і молодших школярів. Глибокі за своїм змістом казки Василя

Сухомлинського – як свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови. На його уроках діти самі складали казки, в яких їхня буйна фантазія поєднувалася з глибоким моральним змістом. У Павлиській школі було обладнано кімнату казок.

Педагогічна спадщина видатного педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Акумулюючи найкращі надбання класичної вітчизняної і зарубіжної педагогіки, Василь Олександрович Сухомлинський на основі узагальнень тривалого широкомасштабного експерименту запропонував неординарні підходи до вирішення актуальних проблем навчання і виховання.

І не випадково з роками не згасає, а, навпаки, зростає інтерес до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського не лише в Україні, а й у світі. Створено Міжнародне товариство послідовників Василя Олександровича Сухомлинського з центром у Марфбурзі (Німеччина), діє Українська асоціація Василя Сухомлинського, яка втілює в життя проект під назвою "Василь Сухомлинський і сучасність", проводячи щорічно Всеукраїнські педагогічні читання.

Пам'ять про нього живе на малій батьківщині та у всій Україні. Його ім'ям названі бібліотеки, вулиці, школи. В селі Павлиш, у квартирі, де 22 роки жила його родина, 1973 року відкрито Педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського, у фонди якого дружина Василя Олександровича Ганна Іванівна передала більш як 1500 експонатів (сімейну бібліотеку, особисті речі, рукописи).

Загалом є всі підстави стверджувати, що Василь Олександрович Сухомлинський – видатне явище в педагогіці. Тому вивчення і творче використання його педагогічної спадщини – моральний і професійний обов'язок кожного вихователя, кожного працівника народної освіти.

Василь Олександрович Сухомлинський – великий педагог, мудрий учитель, тадановитий письменник. У його палкому серці жила велика доброта та любов до всього світу. Він не лише навчав, а й прищеплював кожній дитині найкращі людські якості, виховував доброту, чуйність, людяність, патріотизм, любов до батьків, до людей і до рідної землі.

Педагогічні погляди В.О. Сухомлинського

Педагогічна спадщина В.А. Сухомлинського багатопланова та різнобічна. Діяльність педагога перейнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини. Коли його запитували: «Що саме головне було в його житті?», він відповідав: «Любов до дітей!»

Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, по Сухомлинському, поняття нерозривні. Педагог вважав, що вчитель зобов'язаний уміти дорожити довірою учнів, щадити беззахисність дітей, бути втіленням справедливості і добра. Без цих якостей не може бути вчителя.

«Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чого світлого, розумному, у серце дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є що насторожилися, що наїжилися, недовірливі, а іноді і злі діти, те лише тому, що вчителя не довідалися їх, не знайшли підходу

до них, не зуміли стати їх товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у потемках.»

В.О. Сухомлинський - гідний спадкоємець гуманістичної традиції. У Павлівській середній школі виховання без покарань було педагогічним принципом усього педагогічного колективу. У підході до проблеми покарань у школі мала місце визначена еволюція його поглядів. Спочатку він визнавав у принципі доцільність покарань, був переконаний, що вони у визначених випадках можуть бути ефективним методом виховного впливу, а в останні роки своєї діяльності рішуче відстоював наступну тезу: виховання несумісне з покараннями учнів. Він мав на увазі такі види покарань, як грубе відчитування, висміювання, виставляння з класу, залишення провиненого після уроків для виконання якої-небудь роботи, спеціальні скарги в щоденнику вчителя.

На відміну від своїх попередників покарання Сухомлинський розумів набагато глибше. «У середовищі педагогів, – відзначав Сухомлинський, – можна нерідко почути розмови про заохочення і покарання. А тим часом, саме головне заохочення і найдужче покарання в педагогічній праці - це оцінка». «Лихо багатьох вчителів у тім, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини тільки оцінками і балами, поділяють всіх учнів на дві категорії у залежності від того, чи вчать, чи не вчать діти уроки».

В.О. Сухомлинський вважав, що правом користатися госторим інструментом оцінки має тільки той педагог, що любить дітей. Учителю повинний бути для дитини такою же дорогою людиною, як мати. Віра учня в вчителя, взаємну довіру між ними, доброта і людяність – от те, що необхідно вихователю, те що хочуть бачити діти у своєму наставнику. Одне із самих коштовних його якостей - людяність, у якій сполучається серцева доброта з мудрою сторогістю батьків.

Говорячи про оцінку як інструменті покарання, Сухомлинський вважав припустимим її застосування тільки для старшокласників. Не можна допускати, щоб дитина на самому початку свого шляху з «допомогою» учителя, що поставив двійку, зневірилася в собі. Діти приходять у школу різні: зібрані і незібрані, уважні і розсіяні, ті що швидко схоплюють і тугодуми, акуратні та неохайні. Єдині вони в одному: усі діти без винятку приходять у перший клас із щирим бажанням добре вчитися. Красиве людське бажання – гарно вчитися – осяює весь зміст шкільного життя дітей.

Оцінка у В.О. Сухомлинського завжди оптимістична, ця винагорода за працю, а не покарання за лінь. Він поважав «дитяче незнання». Місяць, півроку, рік у дитини «може щось не виходити, але прийде час - навчитися». Свідомість дитини – могутня, але повільна ріка, і в кожного вона має свою швидкість.

Сухомлинський наполегливо рекомендував батькам не жадати від дітей обов'язково тільки відмінних оцінок, щоб відмінники «не почували себе щасливчиками, а встигаючих на трійки не гнітило почуття неповноцінності». Сухомлинський рекомендує педагогам викликати в школу батьків не з приводу поганої успішності чи дисципліни їхньої дитини, а тоді, коли він робить щось гарне. Нехай незначний на перший погляд, але добрий вчинок. У присутності дитини потрібно похвалити, підтримати і неодмінно написати в щоденнику.

Система виховання, в основі якої лежить оцінка тільки позитивних результатів, приводить надзвичайно рідко до психічних зривів, до появи «важких» підлітків.

В.О. Сухомлинський, як А.С. Макаренко й інші радянські педагоги, розглядали колектив як могутній засіб виховання. Сухомлинський вважав, що колектив - це завжди ідейне об'єднання, що має визначену організаційну структуру, чітку систему взаємозалежностей, співробітництва, взаємодопомоги, вимогливості, дисципліни і відповідальності кожного за всіх і всіх за кожного. «Дитячий колектив - найсильніший засіб виховання, такий могутній, що ним потрібно користуватись з відомою обережністю. Діти - не дорослі, вони легко збудливі, легко піддаються вселянню, і ніяка крайність для них не крайність. Вихователь ніколи не повинний випускати з-під контролю дитячі присторасти. І колективна думка, що серед дорослих справедливості, може стати причиною непоправних щиросердечних травм у дітей».

Як видно з цього висловлення Сухомлинського, він справедливо побоювався сили суспільної думки в осуді особистості колективом, протиставляв колективному осуду, тим більше покаранню - прояв чуйності, дбайливості, щоб дитина переживала почуття подяки колективу, здобувала у цьому моральний досвід підтримки і допомоги тим, хто в них бідує.

«Вплив на психіку дитини силою морального осуду колективу найчастіше приводить до того, що дитина «ламається», стає лицеміром і пристосуванцем, або, що не менш сторашно, озлобляється в сліпій ненависті проти усіх.»

На цій підставі було б невірним робити висновок про те, що В.О. Сухомлинський узагалі заперечував виховну роль колективу. «Колектив може стати середовищем, що виховує, лише в тому випадку, - вважав Сухомлинський, - коли він створюється в спільній творчій діяльності, у праці, що збагачує духовно, надає кожному радість, розвиває інтереси і здібності. І при цьому треба пам'ятати, що справжній колектив формується лише там, де є досвідчений, люблячий дітей педагог. В атмосфері сердечності, доброзичливості в дітей росте прагнення стати краще не на показ, не для того, щоб тебе похвалили, а з внутрішньої потреби почувати повагу навколишніх, не упустити в їхніх очах своєї гідності.»

Методика виховання колективу ґрунтувалася не на «організаційних залежностях», а на розвитку духовних багатств особистості, потреби в людині, готовності привносити в колектив плоди своєї «індивідуальної духовної діяльності» і збагачуватися в духовному спілкуванні.

«Виховання без покарання - це не вузько шкільна справа, - говорив В.О. Сухомлинський. - Це одна з найважливіших проблем... перебудови суспільства, його найтонших і найскладніших сфер - людської свідомості, поведіння, взаємин».

Для В.О. Сухомлинського не було дилеми: особистість чи колектив. «Це дві грані, дві сторони єдиного людського буття. Немає і не може бути виховання особистості поза колективом, так само, як не може бути «абстактного» колективу без особистостей».

Василь Олександрович писав: «Мене здивував погляд мого опонента на покарання як на необхідну, неминучу річ у системі виховної роботи... Я не з пальця висмоктав ту істину, що наших дітей можна виховувати тільки добром, тільки ласкою, без покарань... І якщо в масовому масштабі, у всіх школах зробити це неможливо, те не тому, що виховання без покарань неможливо, а тому, що багато вчителів не уміють виховувати без покарань. Якщо ви хочете, щоб у нашій країні не було злочинців... - виховуйте дітей без покарань».

Творчість В.О. Сухомлинського – джерело гуманної педагогіки

В. Сухомлинський – автор низки педагогічних праць: «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителям», «Батьківська педагогіка» тощо. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського багатопланова. Вона постійно збагачувалася, поглиблювалася, зазнавала певної еволюції.

Особливу увагу В. Сухомлинський приділяє школі як осередку культури. Проте цю роль, на його думку, вона може виконати лише за умови, що в її діяльності пануватимуть чотири культури: Батьківщини, Людини, Матері й рідного Слова.

Основною мета виховання – це всебічний розвиток особистості, який досягається залученням учня до різних видів діяльності, постійним і планомірним формуванням пізнавальних здібностей. Всі сторони виховання (розумове, моральне, естетичне, трудове, фізичне) він розглядав у єдності, вважаючи, що при упущенні чогось одного не розв'яжеться жодне виховне завдання.

Суттєвим напрямом усебічного розвитку особистості, який необхідно враховувати при її проектуванні, є розумове виховання. В. Сухомлинський вважав, що розумове виховання потрібне людині не тільки для праці, а й для повноцінного духовного життя. Саме тому в процесі навчання учнів треба спонукати до самостійної пізнавальної діяльності, до самоосвіти. На думку педагога, дитина не може бути щасливою в школі, якщо їй там погано. Одна з його фундаментальних ідей звучить так: навчання повинно бути радісною справою. На думку педагога успішне розумове виховання можливе за умови, коли вчитель на кожному уроці буде одночасно викликати в учнів жагоду до навчання і вчити їх вчитися. Так, з цією метою, ми практикуємо уроки мислення, творчі завдання, створення високого інтелектуального фону, прищеплення любові до предметів, створення гуманного і вимогливого підходу до оцінювання, організацію виконання домашніх завдань, виховання самодисципліни у

розумовій праці. Великий педагог вважав, що навчання не повинно бути для дитини тягарем, а повинно бути радісною працею. І як результат учні займають призові місця з олімпіадах, є активними учасниками конкурсів з професій.

Важливим етапом педагогічної спадщини В. Сухомлинського є її гуманізм. Виховання людяності та гуманізму повинно стати одним із завдань діяльності школи і учителя. Вони виявляються доброти, радості та самовіддачі. Особливе місце займає почуття любові до матері і лицарське ставлення до жінки. На думку педагога, той, хто вміє любити матір, любитиме і батьківщину, і людство. Школа повинна любити дитину, тоді й вона полюбить школу. Без любові і поваги до учнів розмови про гуманність і людяність

безпідставні. Навчити дитину бути милосердною, людяною словом не можна, потрібна дія, ситуація, коли б у неї земно стиснулось від болю – за матір, бабусю, товариша, сусіда... за все, що оточує її. Активну участь педагогічний та учнівський колективи ліцею беруть в акції милосердя: допомагають людям похилого віку, вчителям-пенсіонерам, інвалідам, дітям школи-інтернату.

Учні ліцею слідкують за порядком біля пам'ятника загиблим воїнам.

На думку В. Сухомлинського учні повинні активно брати участь у найрізноманітніших видах праці: навчальній і продуктивній, короткотривалій і тривалій, платній і безкоштовній, ручній і механізованій, індивідуальній і колективній. У статті «Гармонія трьох начал» він писав: «Трудове виховання – це, образно кажучи, гармонія трьох понять: треба, важко і прекрасно».

Важливу роль В. Сухомлинський відводить естетичному вихованню підростаючого покоління, вихованню красою. Педагог пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Вчитель має не тільки навчити дитину знати і розуміти мистецтво, а й сформувати в неї потребу захоплюватися природою і творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками. Цьому сприяє музичний супровід при виконанні учнями письмових завдань, роботи з картками, тестових різнорівневих завдань та хвилинки «Релаксації» з переглядом пейзажів.

Особливу увагу В. Сухомлинський у практичній діяльності приділяв проблемі дитячого колективу. Наголошував на гармонії суспільних та індивідуальних потреб у структурі особистості. Якщо в радянській педагогіці йшлося про підпорядкування особистих інтересів колективним, суспільним інтересам, то він вніс уточнення у це формулювання:

не підпорядкування, а гармонія інтересів. Цей інтерес проявляється, коли учні ліцею працюють у предметних гурках, гурках художньої самодіяльності та технічної творчості.

Під час таких занять учні – ліцеїсти, сповнені враженнями та емоціями, продовжують працювати творчо. Кожен обирає собі заняття по душі. Учні малюють, майструють, інсценують та мають змогу оформити свою роботу яскраво та оригінально.

В. Сухомлинський вважав професію вчителя особливою, близькою до науково-дослідницької. Вчитель має постійно аналізувати факти, передбачати наслідки виховного впливу.

Хороший педагог, на його думку, повинен

- любити дітей;
- знати свій предмет;
- знати педагогіку і психологію;
- досконало володіти методикою викладання навчального предмета.

"Дитина – ніжний пагін, слабенька гілочка, – пише В. Сухомлинський, – який стане могутнім деревом, ... вимагає особливої турботи, ніжності, обережності".

Сучасна освіта, щільно пронизана типовими бідами, породженими суспільними негараздами, великими і малими освітянськими проблемами: зниженим у частини учнів інтересом до знань, малою наповненістю класів, а відповідно і проблемним навантаженням вчителів. Але єднання спільною метою: постійне прагнення створити сприятливий мікроклімат, оптимальний емоційний фон уроку, утворити педагогіку діалогу, викликати інтерес до навчання, подарувати дітям радість розумової праці – допомагає досягти нам певних результатів навчання і виховання.

Педагоги ставлять за мету набуття підростаючим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, трудової та екологічної освіти.

Велика увага приділяється сімейному вихованню бо «маленька зернина, посіяна в людські душі у роки дитинства, стає в зрілі роки могутнім деревом. Усе залежить від того, яку зернину посіяно і в який ґрунт», - писав В.О.Сухомлинський.

Висока мрія кожного педагогічного колективу - виховати гармонійно розвинену високоосвічену, соціально активну й національно свідому людину. "Людина народжується для того, щоб залишити вічний слід на землі", – любив повторювати В.О.Сухомлинський. Його слід справді вічний. Живе його вчення, його книги, численні статті. Послідовники педагогічних ідей продовжують його справу.

В центрі уваги педколективу - учень, його потреби, інтереси, бажання. Дитина народжується, щоб стати людиною, неповторною і унікальною, корисною для себе і для суспільства.

«На любові до дітей тримається світ». В усі епохи кращі педагоги саме цю думку вважали головною в справі виховання. Василь Олександрович Сухомлинський був з їхнього числа. «Що саме головне було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей» – так писав він у головній книзі свого життя «Серце віддаю дітям». І назва її зовсім не красивий літературний оборот, а чиста правда.

Маючи не тільки педагогічний, але і літературний талант, Сухомлинський виклав свій найбагатший, унікальний досвід, свої педагогічно-філософські погляди в численних статтях, книгах, залишив велику рукописну спадщину.

Смертельно хворий В.О. Сухомлинський говорив юнакам і дівчатам, що вступають у життя: «Людській силі духу немає межі. Немає труднощів і незгод, яких би не могла здолати людина. Не мовчазно перетерпіти, перестораждати, але здолати, вийти переможцем, стати сильнішим. Більше всього бійтеся хвилини, коли труднощі покажуться вам нездоланими, коли з'явиться думка відступити, піти по легкому шляху.» У цих словах весь В.О. Сухомлинський - гуманіст, мислитель, педагог.

Творчість Сухомлинського з кожним роком залучає все більше пильної уваги світової наукової і педагогічної громадськості, як у нашій країні, так і за рубежом. Педагогічна спадщина Сухомлинського не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесла вклад як у теорію, так і в практику утворення і виховання, але і склала значний, революційний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки.

Афоризми Василя Сухомлинського:

- Виховуй у собі Людину — ось що найголовніше, інженером можна стати за п'ять років, учитись на людину треба все життя.— Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе
- Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтись, але будь-хто з нас без Батьківщини — ніщо.
- Нікчемність — рідна сестра підлості.
- Розніжені й розбещені індивідууми формуються тоді, коли в їхньому житті домінує єдина радість — радість споживання.
- Справжня любов народжується тільки в серці, що пережило турботи про долю іншої людини.
- Той, хто не знає меж своїм бажанням, ніколи не стане гарним громадянином.
- Дитина — дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька.
- Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний.
- Любов — це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість.
- Совість — це емоційний страж переконань.
- Роки дитинства — це насамперед виховання серця.
- Людина лише тоді по-справжньому дорожить життям, коли в неї є щось

несумірно дорожче за власне життя.

– Там, де є суворість і вимогливість жінки, дівчини, юнак стає справжнім чоловіком.

– Той, хто по-справжньому любить Батьківщину, — з усякого погляду справжня людина.

– Людина така, яке її уявлення про щастя.

– Егоїзм — першопричина раку душі.

– Для того щоб виховати справжніх чоловіків, потрібно виховувати справжніх жінок.

– Там, де в жінок не розвинуте почуття честі й гідності, процвітає моральне невігластво чоловіків.

– Якщо люди говорять погане про твоїх дітей — вони говорять погане про тебе.

– Багато лих мають своїми коренями саме те, що людину з дитинства не вчать керувати своїми бажаннями.

– Музика — це мова почуттів.

– Любов шляхетна тільки тоді, коли вона сором'язлива.

– Закоханий у себе не може бути здатний на справжню любов.

– Перш ніж полюбити в дівчині жінку, полюби в ній людину.

– Людина звелася над світом усього живого насамперед тому, що горе інших стало її особистим горем.

– Сім'я — це джерело, водами якого живиться повновода річка нашої держави.

– Слово — найтонший дотик до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножом, і розпеченим залізом, і брудом... - Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і посіяти зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі...

За матеріалами: Сухомлинский, В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – 2-е изд. – Киев. : Рад. школа, 1972 р., 244 с.

Десять “не можна” Василя Сухомлинського:

1. Не можна ледарювати, коли всі працюють; ганебно байдикувати, розважатися, коли – ти добре знаєш про це – старші працюють і не можуть дозволити собі відпочинку.

2. Не можна сміятися над старістю і старими людьми це величезне блюзнірство; про старість треба говорити тільки з повагою; у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися, патріотизм, справжня любов до жінки і старість.

3. Не можна заходити в суперечку з шанованими і дорослими людьми, особливо зі стариками; не гідно людської мудрості й розсудливості поспішно висловлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші; якщо в тебе просяться на язик якісь сумніви, придер ж їх у голові, подумай, розміркуй, а потім спитай у старшого ще раз – спитай так, щоб не образити.

4. Не можна виявляти незадоволення тим, що в тебе немає якоїсь речі... У товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

5. Не можна допускати, щоб мати давала тобі те, чого вона не бере собі, – кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку, кращий одяг. Умій відмовитися від подарунка, якщо ти знаєш, що в цій речі мати відмовила собі; думка про право на якусь винятковість – це отрута твоєї душі; велике щастя відчувати нетерпимість до цієї отрути.

6. Не можна робити того, що осуджують старші, – ні на очах у них, ні десь на стороні; кожний свій вчинок розглядай з погляду старших: що подумають вони; особливо неприпустимі настирливість, намагання без потреби нагадувати про себе, виставляти напоказ свої домагання: мати і батько ніколи не забувають про тебе; якщо ти не на очах у них, вони думають про тебе більше, ніж тоді, коли ти крутишся поруч; пам'ятай, що в матері і батька є свій духовний світ, вони іноді хочуть залишитися наодинці з собою.

7. Не можна залишати старішу рідну людину одиокою, особливо матір, якщо в неї нема нікого, крім тебе; в радісні свята ніколи не залишай її саму; ти сам – твоє слово, твоя усмішка, твоя присутність – єдина її радість; чим ближчий кінець людського життя, тим гостріше переживає людина горе своєї самотності; залишати самотним дідуся, старого батька, навіть тоді, коли ти сам уже став старим, – нелюдяно, дико; пам'ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякої іншої радості, крім радості людського спілкування в неї вже не може бути.

8. Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради в старших, особливо в діда, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися.

9. Не можна сидіти, коли поруч стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинне першим привітати його, зустрівшись, а прощаючись, побажати доброго здоров'я; у цих правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть – повагу до людської гідності; не вмюючи поважати її, ти уподібнюєшся невігласу, який плює у прекрасні хвилі моря; море величезне у своїй величчї і красі, і цим ти його не зневажиш, не принизиш, а тільки зганьбиш себе.

10. Не можна сідати до столу, не запросивши старшого; тільки моральний невіглас уподібнюється тварині, що вгамовує свою жадобу сама і боїться, щоб її родич, присутній при цьому, не урвав шматка собі; людська трапеза – це не вгамовування голоду, не фізіологічний акт у ланцюгу обміну речовин; люди придумали стіл не тільки для того, щоб ставити під нього ноги, а на стіл спиратися; за столом відбувається цікаве духовне спілкування людей; якщо ти запросив старшого розділити з тобою трапезу, ти зробив йому велику приємність.

Твори В. О. Сухомлинського у фондах Березнівської міської публічної бібліотеки

Сухомлинський В. Бджолина музика : Уроки для душі / В. Сухомлинський ; худож. О. Смирнова. - Харків : Школа, 2020. - 96 с. : іл..

Сухомлинський В. О. Бути людиною : оповідання, казки / В. О. Сухомлинський . - Х. : Белкар-книга, 2016. - 63 с. : іл. - (Веселка).

Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник : казки, притчі, оповідання / В.

О. Сухомлинський. - К. : Знання, 2017. - 255 с. : іл. - (Скарби).

Сухомлинський В. О. Вогник у вікні : оповідання, казки / В. О. Сухомлинський ; худож.: О. М. Копилова, Я. О. Побережна, О. В. Сеніченко. - Х. : Белкар - книга, 2017. - 62 с. : іл. - (Веселка).

Сухомлинський В. О. Всі добрі люди - одна сім'я : зб. творів / В. О. Сухомлинський ; худож. О. Макієва. - Харків : Школа, 2018. - 158 с. : іл. - (Дитячий бестселер).

Сухомлинський В. О. Квітка сонця : притчі, казки, оповідання : [для дошк. та мол. шк. віку] / пер. Д. С. Чередниченко ; іл. Є. Житника. - Харків : ВД "Школа", 2010. - 238 с. : іл.

Сухомлинський В. Кращі казки та оповідання : художественная лит-ра / В. Сухомлинський. - Харків : Белкар-книга, 2020. - 80 с. : іл. - (Світ казки).

Сухомлинський В. О. Майже чарівна розмова : оповідання, казки / В. О. Сухомлинський ; худож.: І. І. Копейкін, Г. С. Бербенець, Н. С. Сінегіна. - Харків : Белкар-книга, 2017. - 64 с. : іл. - (Веселка).

Сухомлинський В. Найгарніша мама : казки / В. Сухомлинський. - Харків : Белкар-книга, 2019. - 47 с. : іл. - (Промінець).

Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1988. – 304 с.

Сухомлинський В. Щоб ти став кращим : Казки та оповідання / В. Сухомлинський. - Харків : Белкар - книга, 2020. - 80 с. : іл. - (Світ казки).

Я з метеликом дружу : оповідання / худож. К. В. Самойлов, Л. В. Белякова, Н. О. Ель Маулюд ; упоряд. О. Д. Чередниченко. - [Х.] : Белкар-книга, [2010]. - 64 с. : іл. - (Веселка).

Про Василя Сухомлинського на шпальтах періодичних видань

Антонець М. Проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : монографія / М. Антонець. - К. : Четверта хвиля, 2009. - 191 с. : іл.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського та актуальні проблеми сучасної освіти : збірник наукових статей : до 100-річчя від дня народження Василя Олександровича Сухомлинського (1918–2018) / [за ред. В. В. Кузьменка, Н. В. Слюсаренко]. – Херсон : [Херсонська академія неперервної освіти], 2018. – 227 с.

*****

Антонець М. Унікальність творчої спадщини Василя Сухомлинського [Текст] / М. Антонець // Надслучанський вісник : громадсько-політична газета. - 2020. - № 40/1 жовт./ - С. 7.

Про діяльність видатного українського педагога-гуманіста, відомого дитячого письменника Василя Олександровича Сухомлинського

Бондар Л. В. О. Сухомлинський: дитинство - найважливіший період людського життя [Текст] / Л. Бондар // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2011. - № 10. -6-8. - Бібліогр.: С.8.

Землянська Н. Педагогічні ідеї В.О Сухомлинського в процесі підготовки майбутніх педагогів [Текст] / Н. Землянська // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2012. - №9. - С. 13-15.

Кальчук М. Дидактична казка на уроках навчання грамоти: з досвіду використання ідей В. О. Сухомлинського [Текст] / М. Кальчук // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2011. - № 10. -8-12. - Бібліогр.: С.12.

Кривцова Н. М. В. О. Сухомлинський про виховання книгою [Текст] / Н. М. Кривцова // Шкільна бібліотека : загальнодержавний для шкільних бібліотекарів. - 2010. - №8. - С. 73.

Кириєнко Т. М. Світ казок В. Сухомлинського / Т. М. Кириєнко // Шкільний бібліотекар : науково-методичний журнал. - 2012. - №7. - С. 14-19.

Кремень В. Педагогіка Василя Сухомлинського : відповіді на запити часу / В. Кремень // Голос України. - 2018. - № 176/20 верес./ - С. 4.

Круть В. Новаторство Сухомлинського приходить новій українській

школі / В. Круть // Урядовий кур'єр : газета. - 2018. - № 212/10 листоп./ - С. 5

Кузьміна, І. В. О. Сухомлинський про виховання відповідальності у дітей [Текст] / І. Кузьміна // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2012. - №7. - С. 32-33.

Мягкова Т. Ю. Формування зацікавленого, грамотного, бережливого читача на основі ідей В. О. Сухомлинського / Т. Ю. Мягкова // Шкільний бібліотекар : науково-методичний журнал. - 2011. - №6. - С. 2-3.

Лелет М. Літературна година-спомин, 3 клас : [про життя і творчість В.О.Сухомлинського] [Текст] / М. Лелет // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2012. - №9. - С. 25-27.

Нікітчина С. О. Здоров'язберігаючі погляди В.О. Сухомлинського на навчально-виховний процес - інтелектуальний резерв якості педагогічної діяльності [Текст] / С.О. Нікітчина // Безпека життєдіяльності : науково-популярний . - 2011. - №3. - С. 27-30.

Слободянюк І. Він віддав серце дітям : [методичні поради до 83 річниці від дня народження В. О. Сухомлинського] [Текст] / І. Слободянюк // Шкільна бібліотека : загальнодержавний для шкільних бібліотекарів. - 2011. - №8. - С. 23-25.

Седова Н. Сучасний учитель початкових класів у діалозі із В.О.Сухомлинським [Текст] / Н. Седова, Г. Грабова // Початкова школа : науково-методичний журнал. - 2012. - №9. - С. 16-21.

Серце віддаю дітям..." або Історія одного життя // Надслучанський вісник : громадсько-політична газета. - 2018. - № 58/27 верес./ - С. 5.

Біографічна сторінка до 100-річчя з дня народження В. Сухомлинського

Скрипник І. Урок-біографія: "Великий мрійник із Павлиша" : (до 95-річчя В. О. Сухомлинського, педагога, письменника, філософа) / І. Скрипник // Зарубіжна література в школі : науково-методичний журнал. - 2013. - №13/14. - С. 46-47.

Слободянюк І. Він віддав серце дітям : [методичні поради до 83 річниці від дня народження В. О. Сухомлинського] / І. Слободянюк // Шкільна бібліотека : загальнодержавний для шкільних бібліотекарів. - 2011. - №8. - С. 23-25.

Шпольська Т. Л., Т. Л., Ільїна Л. І. Лабіринти людської душі : година спілкування за творами В. Сухомлинського / Т. Л., Ільїна Л. І. Шпольська Т. Л. // Шкільна бібліотека : загальнодержавний для шкільних

бібліотекарів. - 2011. - №9. - С. 89-90.

Щира розмова з сином (за листами В. Сухомлинського) : година спілкування // Шкільна бібліотека : загальнодержавний для шкільних бібліотекарів. - 2012. - №13/14. - С. 73-74.

Яковець Н. Використання спадщини В.О. Сухомлинського на уроках з основ здоров'я / Н. Яковець // Безпека життєдіяльності : науково-популярний . - 2011. - №7. - С. 17-20.

Інтернет – ресурси

Сухомлинський Василь Олександрович : біографія [Електронний ресурс] // Вікіпедія : сайт. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. - Назва з екрана.

Сухомлинський Василь Олександрович : біографія [Електронний ресурс] // Бібліотека Української Літератури : сайт. – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1868>. - Назва з екрана.

Учні Василя Сухомлинського робили сівалки та віялки [Електронний ресурс] // Gazeta.ua : сайт. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/history-newspaper/uchni-vasilya-suhomlinskogo-robili-sivalki-ta-viyalki/255723>. - Назва з екрана.

Казки В. Сухомлинського [Електронний ресурс] // Дерево казок : сайт. – Режим доступу: <https://derevo-kazok.org/kazki-vasilja-suhomlinskogo/>. - Назва з екрана.

Сухомлинський Василь Олександрович (1918-1970) педагог, публіцист, письменник. [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека Чтиво : сайт. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Sukhomlinskyi_Vasyl/. - Назва з екрана.

Сухомлинський Василь Олександрович : біографія [Електронний ресурс] // YouTube: сайт. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=kcnJUuK2yFc>. - Назва з екрана.

